

Katarzyna Rogalska

Konkursowe projekty architektoniczne i urbanistyczne Zygmunta Stępińskiego z lat 1947–1956 : Moskwa – Berlin – Warszawa

Sztuka Europy Wschodniej Искусство Восточной Европы Art of Eastern
Europe 2, 305-314

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

POLSKA – ROSJA: SZTUKA I HISTORIA
ПОЛЬША – РОССИЯ: ИСКУССТВО И ИСТОРИЯ
TOM II

Katarzyna Rogalska

Muzeum Józefa Piłsudskiego w Sulejówku; PISnSŚ

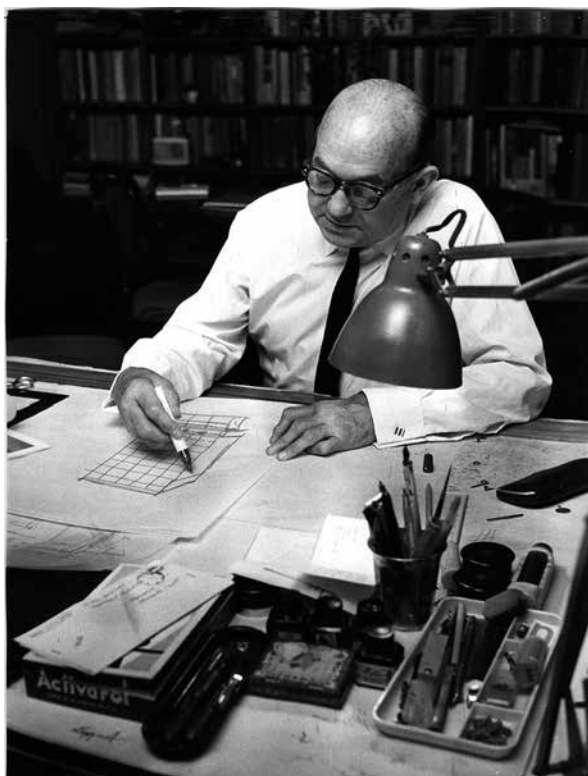
Konkursowe projekty architektoniczne i urbanistyczne Zygmunta Stępińskiego z lat 1947–1956. Moskwa – Berlin – Warszawa

Zygmunt Władysław Stępiński (1908, Warszawa – 1982, Warszawa, il. 1) – znakomity warszawski architekt, urbanista i dekorator wnętrz. W 1933 r. otrzymał stopień inżyniera architekta na Wydziale Architektury Politechniki Warszawskiej. Na ukształtowanie się jego osobowości twórczej mieli bardzo duży wpływ: prof. Oskar Sosnowski, prof. Zygmunt Kamiński oraz prof. Stanisław Noakowski. W projektach Stępińskiego możemy dostrzec także ducha mistrzowskiej pracowni prof. Bohdana Pniewskiego, w której to Stępiński pracował przed wybuchem II wojny światowej (1937–1939). Projekty Stępińskiego były na skalę ludzkich potrzeb i wygody. Jeżeli było to możliwe nie ograniczał się wyłącznie do formy zewnętrznej budynku, projektował z równie drobiazgową uwagą także i wnętrza, kończąc na najdrobniejszych szczegółach. Zajmował się również otoczeniem budynku, porządkując i projektując teren wokoło.

U Stępińskiego możemy dostrzec nawiązanie do modernizmu, funkcjonalizmu i architektury awangardowej lat 20. i 30. XX wieku, równoczesne nawiązanie i silne przywiązanie do stylów historycznych, tj. architektury XVIII wieku, baroku (głównie francuskiego), klasycyzmu. Reprezentował w swoim warsztacie architektonicznym podej-

ście do architektury akcentujące bardzo silnie ciągłość tradycji, ciągłość miejsca, ciągłość pewnego przekazu (skala, detal, sposób ukształtowania bryły architektonicznej). Projektant posiadał dużą umiejętność budowania architektury nastroju, miał zwyczaj lirycznego kształtowania architektury, zarazem tej, którą budował, jak i tej, którą odbudowywał. Stępiński sprytnie wprowadzał funkcjonalizm do prostych brył architektonicznych, wspólnie scalał poszczególne części budynków w integralne całości, dysponował świetnym wyczuciem bryły. Była to architektura i urbanistyka, którą cechowało projektowanie i budowanie w skali miasta, tzw. „ludzka skala”. Projekty Stępińskiego charakteryzowały się logiką, umiarem, a jednocześnie wielkomięjskim rozmachem.

Doświadczenie zdobyte przez Stępińskiego podczas studiów, następnie przy projektowaniu, pracy w Biurze Odbudowy Stolicy oraz w pracy w warszawskich biurach projektowych zaowocowało doskonałymi projektami konkursowymi. W konkursach architektonicznych i urbanistycznych należy pamiętać, że każdy wynik jest względny w danym zespole prac. Nie można powiedzieć, że dane dzieło jest dobre, doskonałe w całości, aż do końca. Można ewentualnie spróbować się na stwierdzenie, że z wybra-

Il. 1. Architekt Zygmunt Stępiński w pracowni domowej, fotografia ze zbiorów Małgorzaty, Zygmunta i Krzysztofa Stępińskich

nych prac w tym czasie i na ten temat wykonanych, dostępnych dla Sądu Konkursowego – dana praca jest lepsza od innych.

W poniższym artykule zaprezentuję trzy konkursy architektoniczno-urbanistyczne, w których udział brał Zygmunt Stępiński, oraz wspomnę o czwartej realizacji.

Pierwszym konkursem, który przedstawię, będzie konkurs zamknięty na projekt Pawilonu Polskiego na Wszechzwiązkową Wystawę Rolniczą w Moskwie (il. 2).¹ Zleceniodawcą było Państwowe Przedsiębiorstwo Wystaw i Targów. Ostatecznie projekt nie zrealizowano, gdyż zrezygnowano z budowy pawilonu polskiego. Historia konkursu na pawilon polski na Wystawie Rolniczej w Moskwie jest dość niezwykła, z uwagi na to, iż wystawa miała być otwarta w sierpniu 1951 roku, a strona polska dopiero w lutym tegoż roku dowiedziała się oficjalnie, że należy przeprowadzić konkurs na pawilon reprezentujący Polskę. Termin wykończenia całości rysunków roboczych wyznaczono na 10 marca 1951 roku. Z uwagi na to, że termin był tak krótki, Zarząd Główny zdecydował się na

ogłoszenie konkursu zamkniętego. Zarząd Główny i Oddział Warszawski SARP miał za zadanie przygotować i podać zleceniodawcy listy proponowanych architektów, którzy powinni wziąć udział w tym konkursie. Następnie lista obejmująca około 30 grup architektów została przedstawiona do decyzji zleceniodawcy. Ostatecznie dokonano wyboru 8 grup, a raczej nazwisk, z których 2 nazwiska reprezentowały oddziały spoza Warszawy (Kazimierz Biszewski z Gdańska i Czesław Gawdzik z Lublina) i 6 – z Warszawy (Zygmunt Stępiński; Marek Leykam; Bohdan Pniewski; Bohdan Lachert; Szymon Syrkus; Kazimierz Husarski; oraz zespół 3 architektów: Eugeniusz Wierzbicki, Jerzy Mokrzyński, Wacław Kłyszewski).² Konkurs zamknięty uznano za najwłaściwszy, ponieważ dawał on największe szanse uzyskania rozwiązań na odpowiednim poziomie.

Zadanie utrudniała konieczność rozwiązania obiektu trwałego na stałych terenach wystawowych. Pierwszym zadaniem było, aby w sposób możliwie najbardziej oczywisty i przekonujący dla widza oglądającego wystawę w Moskwie, pawilon polski nosił wyraźnie cechy polskiej architektury narodowej. Przed uczestnikami postawiono także warunek, że pawilon powinien swoją monumentalnością akcentować fakt uczestnictwa w tego rodzaju wystawie, powinien także odpowiadać duchowi krajów demokracji ludowej.

Program pawilonu dawał autorom możliwość dość swobodnego kształtowania budynku. Podane były dwa zasadnicze punkty: część honorowa wraz z apartamentami, sale dzielące się na sale wystawy roślinnej i zwierzęcej, nieduża część administracyjna związana z administrowaniem budynku w czasie trwania wystawy. W zależności od możliwości kompozycyjnych można było dodatkowo zaprojektować niedużą restaurację lub kawiarnię.

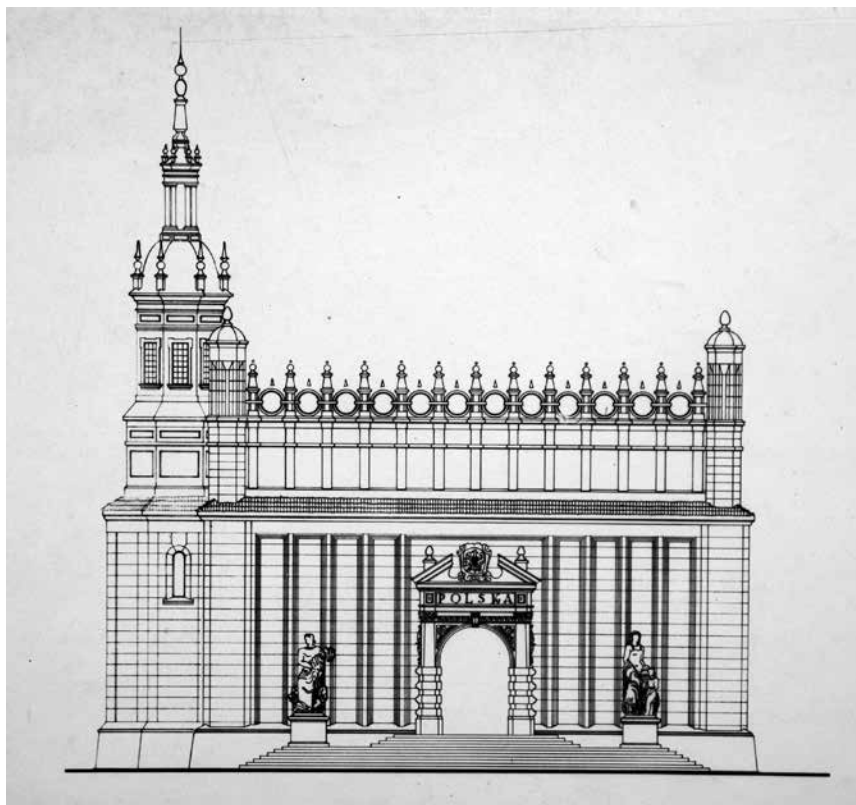
Warunki konkursu na projekt szkicowy Pawilonu Polskiego na Wszechzwiązkowej wystawie Rolniczej w Moskwie w roku 1951 (13.02.1951).³ Zadania konkursu: „W sierpniu 1951 roku planowano otworzyć, po przerwie spowodowanej wojną, Wszechzwiązkową Wystawę Rolniczą w Moskwie. Miało to być doniosłe wydarzenie w życiu politycznym i gospodarczym Związku Radzieckiego. Wystawa miała obejmować znacznie powiększony teren (około 1,5 x 3,5 km). Na terenie wystawy zaplanowano posadowienie 200 pawilonów poświę-

¹ Garliński (1953: 8, 58-61); Pierwsza (1953); Sześćioletni (1951); Włodarczyk 1991.

² Kotarbiński (1951: 239); AAN (1951: s. nlb).

³ AAN (1951: s. nlb).

II. 2.
Konkurs zamknięty na projekt
Pawilonu Polskiego na
Wszzechzwiązkową Wystawę Rolniczą
w Moskwie, 1951, autorzy pawilonu:
Zygmunt Stępiński, Kazimierz
Marczewski; współpracownicy:
Grzegorz Chruścielewski, Zbigniew
Kłopotowski, Wojciech Kubicki,
Andrzej Milewski; elewacja
południowa; Gabinet Planów
i Rysunków Architektonicznych
Muzeum Historycznego
m. st. Warszawy, sygn. 8277

conych poszczególnym Republikom, większym miastom lub zagadnieniom wydzielonym”.

W 1951 roku po raz pierwszy do udziału w wystawie zaproszona została Polska wraz z innymi krajami Demokracji Ludowych. Dyrekcja wystawy przeznaczyła pod pawilon polski działkę pow. 3060 m² leżącą blisko centrum wystawy, natomiast powierzchnia zabudowy działki polskiej miała wynosić około 1200 m².

„Pawilon miał nosić wyraźne cechy polskiej architektury narodowej. Winien on swoją monumentalnością akcentować należycie fakt uczestnictwa Polski we Wszzechzwiązkowej Wystawie Rolniczej w Moskwie. Powaga i okazałość pawilonu winna odpowiadać miejscu Polski pomiędzy krajami Demokracji Ludowych. Motywy architektoniczne miały śmiało czerpać z architektury historycznej. W dekoracji należy użyć odpowiednio przystosowanych wzorów ludowych na równi z elementami architektury pałacowej. Architektom pozostawiono do uznania zaprojektowanie na działce przed pawilonem rzeźby, fontanny i szeregu innych architektonicznych elementów”.

Ustalono następujące kryteria oceny prac konkursowych: „1. Prawidłowa i zwarta kompozycja architektoniczna oraz twórcze nawiązanie do tra-

dycji architektury polskiej. 2. Właściwe ujęcie cech niezbędnych dla stałego pawilonu wystawowego. 3. Wypełnienie warunków programu i możliwość realizacji przedstawionego projektu w dość krótkim terminie to jest w parę miesięcy”⁴.

Decyzją Sądu Konkursowego postanowiono przyznać następujące nagrody: pierwszą nagrodę przydzielono zespołowi, w skład którego weszli Zygmunt Stępiński, Kazimierz Marzewski oraz współpracownicy: Grzegorz Chruścielewski, Zbigniew Kłopotowski, Wojciech Kubicki, Andrzej Milewski, drugą nagrodę przyznano Kazimierzowi Biszewskiemu z zespołem architektów. Sąd konkursowy przyznał także dwie równorzędne trzecie nagrody: Bohdanowi Lachertowi oraz autorom zespołu Eugeniuszowi Wierzbickiemu, Jerzemu Mokrzyńskiemu i Wacławowi Kłyszewskiemu.

Dyskusja zorganizowana na tle wyników konkursu przez Oddział Warszawski SARP potwierdziła stanowisko sądu konkursowego, dając sugestie przekomponowania zwieńczenia wieży i przestudiowania możliwości wprowadzenia elementów dekoracyjnych na pionowych polach elewacji. Powyższe uwagi krytyczne wywarły wpływ na

⁴ Kotarbiński (1951: 239).

ostateczne opracowanie rysunków, które uzyskały zatwierdzenie w kraju oraz aprobatę Rady Architektonicznej Moskwy, po uprzednim przekonsultowaniu z kierownictwem wystawy. Zespół radziecki z naczelnym architektem wystawy Rolniczej w Moskwie – prof. A. P. Żukowem, w oparciu o materiał konkursowy, uznali omawiany projekt za „najlepszy pod względem koncepcji, planu, elewacji i bryły budynku i stwierdzili, że znalazły w nim korzystne odbicie formy narodowe w architekturze”, odzwierciedlające w sposób świeży nową architekturę demokratycznej Polski.⁵

Szczegółowa dyskusja na temat polskiego pawilonu wystawowego w Moskwie odbyła się w SARP-ie 8 marca 1951 roku.⁶ Nagrodzony projekt był dogłębnie oceniany, chwalony, ale też częściowo krytykowany. Oto wyciąg z niektórych opinii: „Bezsprzecznie pierwsza nagroda słusznie się należy. Attyka, stosunek dołu do góry – wszystko jest proporcjonalne i piękne. Szczególnie wejście jest harmonijne, związane z całością, bogate i ładne, ale całe rozwiązanie ścian bocznych, a przede wszystkim tyłu, jest jakby z innej epoki. Dla mnie wejście tylne to jest właśnie epoka konstruktywizmu. Te wszystkie pilastry tak blisko siebie ustawione, wąskie, to właśnie podkreślenie konstruktywizmu. To mnie razi. Ogólnie zachowana jest czystość stylu, całość jest bardzo harmonijna, proporcje bardzo dobre i styl nie jest niczym zakłócony” (kol. Lisowska).⁷

Zygmunt Skibniewski tak opisał nagrodzony projekt: „budynek ma formę ekspozycji jako całości, jest zwarty”. Podczas analizy rozczłonkowania przekroju pawilonu polskiego Sąd Konkursowy doszedł do wniosku, że najważniejszą drogę obrali Z. Stępiński, K. Marczewski – chowając wszystkie elementy do środka, dając architekturę ścienną, nie podlegającą przypadkowości oglądania. Zagadnienie proporcji: stwierdzono, że pojęcie tradycji narodowości w architekturze wyraża się w większym stopniu w proporcjach, aniżeli w detalach czy dekoracjach. Prof. J. Koszczyk Witkiewicz i prof. Jan Zachwatowicz – zapytani o zdanie na temat architektury historycznej – twierdzili, że najbliższą dobrej tradycji polskiej jest praca Stępińskiego i Marczewskiego. Twierdzili, że są to proporcje odpowiadające proporcjom polskim. W pracy godne

podziwu jest zastosowanie typu attyki Krasiczyńskiej, o której prof. Witkiewicz powiedział, że jest najświetniejsza w Polsce i na świecie z tych, jakie zna. Uznano, że potraktowana została świadomie i słusznie i że można tę formę tu zastosować. Uwagi tyczący się również wprowadzonej do pawilonu wieży. Jedni twierdzili, że pozorna przypadkowość jest słuszna. Były głosy, że lepiej byłoby ją ustawić na narożniku, a jeżeli dawać wieżę – to wieloboczną” (kol. Skibniewski).⁸

W nagrodzonej pracy Lachert dostrzegł nawiązanie do cech renesansowych, natomiast portal określił „jako dość dokładne powtórzenie formy barokowej portalu, wziętego z historii architektury polskiej” (kol. Lachert).⁹

Wiele osób poruszało fakt, że wejście jest stanowczo za małe, gdyż tym wejściem miało przechodzić parę milionów ludzi. Ruch na wystawie miał być olbrzymi, chodziło o to, żeby wejście zachęcało do obejrzenia wnętrza. Niektórym osobom projekt pawilonu polskiego przypominał np. ratusz w Sandomierzu (kol. Brzuchowski).¹⁰ Niektórzy określali główne wejście za zbyt historyczne, archeologiczne. Taki sam argument wysuwano w sprawie zaprojektowanej wieży.

Opis techniczny Polskiego Pawilonu w Moskwie:¹¹ „w rzucie budynek prostokątny o wymiarach 48,22 x 29,22 m, wysokość budynku zmienna, kubatura około 30.000 m³. Nośnymi elementami zewnętrznymi miały być ściany ceglane o grubości 51 cm pogrubione w narożnikach i w miejscach lizen. Ściany zewnętrzne na całej wysokości (od cokołu do attyki) posiadają w elewacji lizeny kamienne. W jednej ze ścian znajduje się wieża ceglana, ośmiokątna. We wszystkich narożnikach znajdują się wieżyczki ceglane. Wokół budynku obiega attyka wysokości około 5.38 m okładana kamieniem. Szkieletem wewnętrznym dla hali wystawowej jest 12 słupów żelbetowych okrągłych o średnicy 40 cm”.

Zgodnie z oczekiwaniami projekt pawilonu polskiego na Wszechzwiązkową Wystawę Rolniczą w Moskwie był monumentalny, a jednocześnie nosił cechy polskości, choćby w postaci attyki jako zwieńczenia. Projekt nie doczekał się realizacji,

⁵ Kotarbiński (1951: 239).

⁶ Kotarbiński (1951: 239–245).

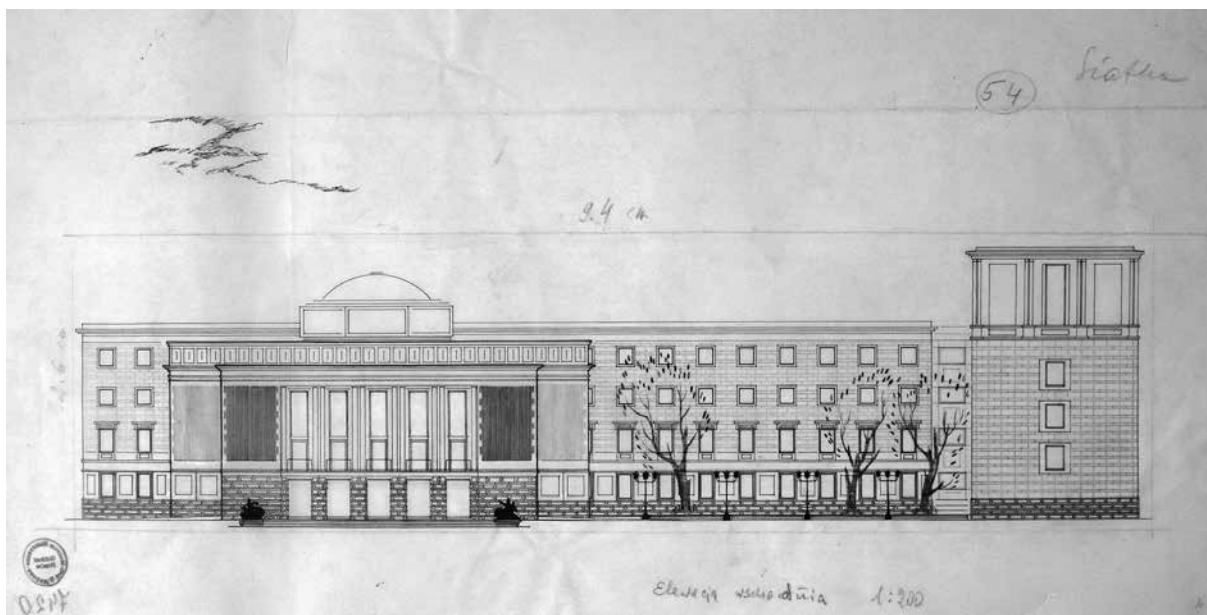
⁷ Kotarbiński (1951: 240).

⁸ Kotarbiński (1951: 240).

⁹ Kotarbiński (1951: 241).

¹⁰ Kotarbiński (1951: 242–243).

¹¹ AAN (1951a: s. nlb).

Il. 3. Konkurs zamknięty na projekt szkicowy na Gmach Komitetu Centralnego Polskiej Partii Robotniczej, 1947; projekt Domu Partii: Zygmunt Stępiński, Mieczysław Kuźma, Marian Sulikowski (Praca nr 2); elewacja wschodnia, elewacja od Alei na Skarpie; Gabinet Planów i Rysunków Architektonicznych Muzeum Historycznego m. st. Warszawy, sygn. 7420

gdź ostatecznie w 1951 roku zrezygnowano z budowy pawilonu polskiego.

Celem następnego konkursu architektoniczno-urbanistycznego było uzyskanie przez zamawiającego najlepszej pod względem ideowym, przestrzennym, funkcjonalnym i estetycznym koncepcji programowo-przestrzennej na projekt gmachu Komitetu Centralnego Polskiej Partii Robotniczej. Był to Konkurs SARP Nr 150: Konkurs zamknięty na Projekt szkicowy na Gmach Komitetu Centralnego Polskiej Partii Robotniczej w Warszawie¹² (przeznaczony później na siedzibę KC PZPR, il. 3). Konkurs został ogłoszony przez SARP, zlecniodawcą konkursu był Komitet Budowy Gmachu KC PPR. Celem konkursu był obiekt przeznaczony na siedzibę władz, dzieło o charakterze wielkomiejskim. Do udziału w konkursie zaproszono dwanaście zespołów.¹³ Ostatecznie zakwalifikowano pod względem formalnym prace 10 zespołów projektowych: 1. Witold Plapis, Józef Sigalin; 2. Mieczysław Kuźma, Zygmunt Stępiński, Marian Sulikowski; 3. Józef Jaszuński; 4. Anatolia i Roman Piotrowscy; 5. Hipolit Rutkowski; 6. Bohdan Lachert; 7. Wacław Kłyszewski, Jerzy Mokrzyński, Euge-

nusz Wierzbicki; 8. Jerzy Wierzbicki; 9. Helena i Szymon Syrkus; 10. Stanisław Rychłowski, Stanisław Bieńkuński.

Program i warunki konkursu.¹⁴ Tematem konkursu było utworzenie projektu gmachu KC PPR oraz rozplanowanie sposobu urządzenia, względnie zabudowania terenu sąsiadującego, w nawiązaniu do sytuacji projektowanego gmachu oraz sugestie przestrzennego rozwiązania sąsiedztwa. Pod budowę Gmachu KC przewidziano zespół działek położonych przy rogu Al. 3 Maja (obecnie Aleje Jerozolimskie) i Nowego Świata, między Muzeum Narodowym a BGK. Zamierzenia urbanistyczne przewidywały zachowanie historycznego ciągu ulicy Nowy Świat, jak to określono, uwzględniając zamysł odbudowania budynków „z okresu stanisławowskiego, z czasów dobrej tradycji budowlanej Królestwa Polskiego oraz późniejszych o większej wartości architektonicznej”. Dalej zaplanowano przebicie Alei na Skarpie w przedłużeniu ul. Kopernika między terenem KC PPR a gmachem Muzeum Narodowego, odsunięcie Gmachu KC od linii regulacyjnej Alei 3 Maja w celu utworzenia spokojnego placu pomiędzy Muzeum a BGK. Ustalenie wysokości zabudowy pozostawiono do decyzji zespołów konkursowych, biorąc pod uwagę wysokość BGK i Muzeum Narodowego.

¹² Archiwum SARP (1947: s. nlb); Dłaczego (1949: 3); Dobrowolski (1948: 1); Garliński (1953: 6–7, 17–25); Góldzamt (1956); Konkurs (1948: 8–19); Leśniakowska (2003: 32–33); Skalimowski (2010); Spychalski (1948: 3); Spychalski (1979: 141–157).

¹³ Archiwum SARP (1947: s. nlb). „Warunki konkursu”.

¹⁴ Archiwum SARP (1947: s. nlb). „Program konkursu”.

Termin złożenia prac ustalono początkowo na 15 marca, następnie na wniosek architektów oraz uwzględniając wagę konkursu przesunięto go na dzień 8 kwietnia 1947 roku. Rozstrzygnięcie konkursu zaplanowano na 13 i 20 maja 1947 roku. Ustalono, że strona użytkowa, zależna od sprecyzowania ścisłego programu, nie ma tak decydującego znaczenia, jak ukształtowanie przestrzenne, uznano, że zasadniczym kryterium ostatecznej oceny prac będzie urbanistyczna koncepcja projektu. Autorami pracy wybranej do realizacji byli działający w zespole: inż. arch. Waław Kłyszewski, inż. arch. Jerzy Mokrzyński, inż. arch. Eugeniusz Wierzbicki.

„10 prac nadesłanych na konkurs – to 10 różnych koncepcji sytuacyjnych i architektonicznych, od analitycznie funkcjonalnych, rozproszonych w terenie, do zwartych, zamkniętych brył. Od architektury bogatej, rozczłonkowanej, do form najprostszych. Od form eklektycznych tradycyjnego klasycyzmu do funkcjonalnych bloków. Słowem cały przegląd form, dziedziczonych przez nas w okresie międzywojennym. [...] W sumie konkurs dał bogaty obraz naszych możliwości architektonicznych oraz kierunków nurtujących w naszej architekturze”.

W konkursie na Gmach K.C.P.P.R. zespół w składzie: Zygmunt Stępiński, Mieczysław Kuźma i Marian Sulikowski (Praca nr 2) przez Sąd Konkursowy został oceniony w następujący sposób:¹⁵ „[...] 1. Odsunięcie Budynku od Nowego Świata. Linia regulacyjna Nowego Świata zaznaczona monumentalnym potraktowaniem. b. Oświetlenie. Przebieg Al. Przy Skarpie z ominięciem budynku zabytkowego. Przed salą zebrań aleja przy Skarpie rozszerza się w kierunku Muzeum. c. Kompozycję przestrzenną stanowią: dwie osie prostopadłe podkreślone dziedzińcami i wejściami do części biurowej oraz sali zebrań. Oś wschód–zachód, będącą osią kompozycyjną sali, przedłuża się założeniem ogrodowym na południe od Muzeum. Wysokość zabudowy od Al. 3 Maja – pod gmach B.G.K., od Al. Przy Skarpie i Nowego Świata – 4 kondygnacyjowa. [...] 5. Projekt zwraca uwagę opracowaniem wnętrza. 6. Powierzchnia użytkowa pomieszczeń programowych 12.330 m², ogólna 18.303 m², kubatura 92.213 m³”.

Jerzy Hryniewiecki na łamach czasopisma „Stolica” projekt Kuźmy, Stępińskiego i Sulikowskiego określił w następujący sposób: „projekt utrzymany w zbyt eklektycznych formach, pomimo wielu za-

let w rozwiązaniach wnętrza i poszczególnych części gmachu, jest zwłaszcza, jak na budynek o charakterze klasycystycznym, zbyt rozbity, rozczłonkowany i pomniejszony w skali”.¹⁶

Praca nr 2 znalazła również swoją opinię na łamach czasopisma „Architektura” z 1948 roku: „Projekt oparty o koncepcję skrzyżowania dwóch osi prostopadłych, zbyt silnie rozczłonkowany na dwa odrębne niepowiązane ze sobą wnętrza architektoniczne. Eklektyczna forma architektury budynku nie nadaje mu cech jasności planu i skali założeń klasycznych, do których autorzy starają się nawiązać. Podwórza wewnętrzne zbyt zamknięte. Plan budynku o opracowanych starannie wnętrzach. Architektura w podziałach konsekwentnie nawiązuje do budynku B.G.K. i Muzeum Narodowego. Architektura sali zebrań, a zwłaszcza jej wnętrza, niepotrzebnie nawiązuje do form sali teatralnej”.¹⁷

Budowę Domu Partii w Warszawie wg projektu W. Kłyszewskiego, J. Mokrzyńskiego oraz E. Wierzbickiego rozpoczęto w 1948 roku, natomiast budynek oddano do użytku 1 maja 1952 roku.

Przedmiotem trzeciego konkursu, w którym udział brał Zygmunt Stępiński, było opracowanie koncepcji urbanistyczno-architektonicznej wraz z planem zagospodarowania najbliższego terenu dla budynku obserwatorium astronomicznego i planetarium w Warszawie. Był to konkurs SARP Nr 218: Konkurs powszechny na projekt Ludowego Obserwatorium Astronomicznego i Planetarium im. M. Kopernika w Warszawie (il. 4).¹⁸ Zarząd Oddziału Warszawskiego SARP dnia 8 maja 1956 roku ogłosił, za zgodą Komitetu do spraw Urbanistyki i Architektury, na zlecenie Naczelnej Rady Odbudowy Warszawy – konkurs na projekt Ludowego Obserwatorium Astronomicznego i Planetarium na terenie Centralnego Parku Kultury i Wypoczynku na Powiślu w Warszawie.¹⁹ Celem konkursu było uzyskanie najwłaściwszej koncepcji, pod względem urbanistycznym, funkcjonalnym, konstrukcyjnym i plastycznym na projekt Planetarium i Obserwatorium astronomicznego oraz najbliższego ich otoczenia.

Program urbanistyczny określił lokalizację Planetarium i Obserwatorium na terenie Górnego Ujazdowa między ulicą Górnośląską a osią byłego

¹⁶ Hryniewiecki (1947: 4).

¹⁷ Konkurs (1948: 16).

¹⁸ Archiwum SARP (1956: s. nlb).

¹⁹ Archiwum SARP (1956a: s. nlb; 1956b: s. nlb); E. M. S. (1956: 6–7); AAN (1956-1961: s. nlb).

¹⁵ Archiwum SARP (1947: s. nlb).

Il. 4. Konkurs powszechny na projekt Ludowego Obserwatorium Astronomicznego i Planetarium im. M. Kopernika w Warszawie, 1956, autorzy pracy: Stanisław Jankowski, Kazimierz Marczewski oraz Zygmunt Stępiński (SARP Warszawa); nagroda trzecia (Praca nr 14); rysunek ze zbiorów Michała Jankowskiego

zamku książąt Mazowieckich, nad samym zboczem skarpy wiślanej. Dalszy program urbanistyczny określał następujące zagadnienia: „budynek Planetarium usytuować na północ od Obserwatorium. Teren Planetarium i Obserwatorium nie będzie ogrodzony, gdyż stanowi część składową Centralnego Parku Kultury. Na terenie Planetarium i Obserwatorium należy przewidzieć w rozwiązaniach plastycznych zegar słoneczny i południk. Należy duży nacisk położyć na postawienie koncepcji zieleni, rozwiązując zagadnienie kompozycji przestrzennej oraz funkcjonalnej”²⁰

Planetarium (łącznie 1.164 m²). Zasadniczym elementem tego budynku miała być sala pokazowa planetarium przykryta kopułą o średnicy 25 m, wewnątrz której miała być podwieszona druga kopuła koncentryczna z siatki stalowej. Sala widowiskowa o powierzchni około 430 m² miała pomieścić do 400 miejsc siedzących, przez środek sali po jej średnicy miano przeprowadzić szyny przystosowane do poruszania się na nich aparatu Carla Zeissa o wadze około 2 ton i wysokości około 5 m.

Obserwatorium (łącznie 171 m²). Na urządzenie obserwatorium miały składać się dwie obro-

towe kopuły po 8 m średnicy mieszczące w sobie pomieszczenia obserwacyjne z teleskopami i jedna kopuła o średnicy 6 m z pomieszczeniem obserwacyjnym dla reflektora. Kopuły miały być wyposażone w ruchomą podłogę.²¹

Do zaprojektowania przewidziano również taras, przeznaczony do zbiorowego oglądania nieba przez cały rok za pomocą stoisk z lunetami. Taras miał być ogrodzony pełną balustradą o wysokości 140-160 cm. Kubatura całkowita całego założenia nie mogła przekroczyć 18.000 m³.

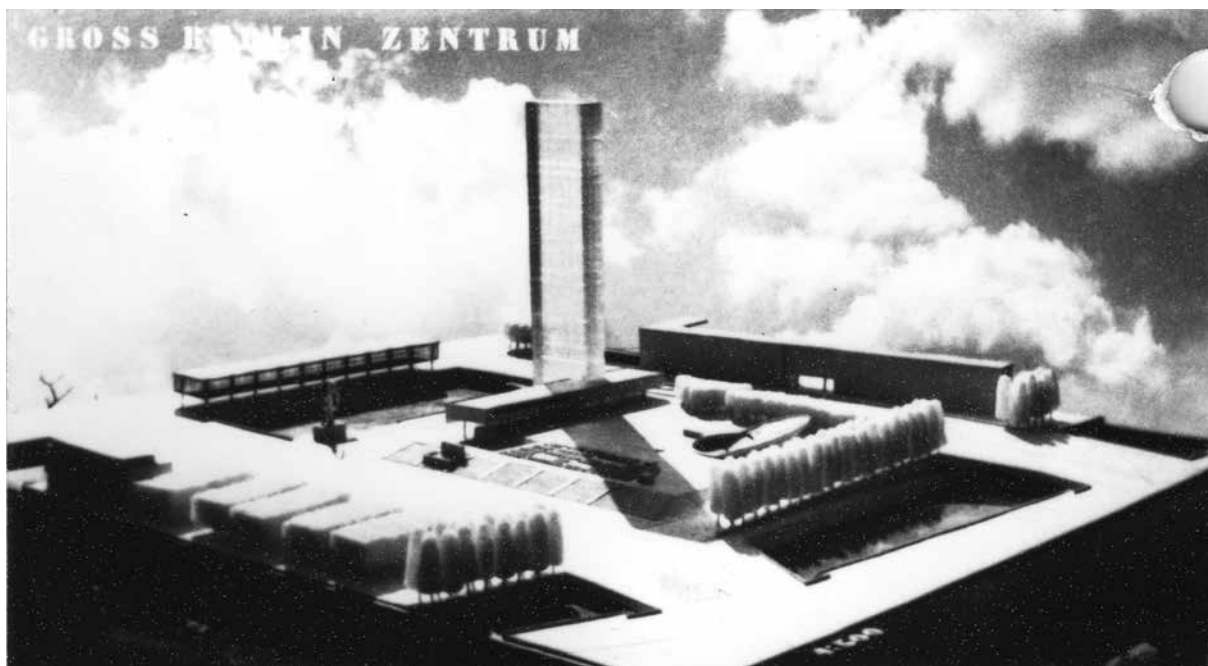
Warunki konkursu: termin ogłoszenia konkursu i rozpoczęcia wydawania warunków konkursowych – 8 maja 1956 roku; ostateczny termin składania prac konkursowych wyznaczono na 6 sierpnia 1956 roku. Udział w konkursie był nieograniczony.

Komisyjne przyjęcie prac konkursowych złożonych w ilości sześćdziesięciu sztuk odbyło się w dniu 11 sierpnia 1956 roku.²² Ze względu na ilość nadesłanych opracowań, trudny temat nie było łatwo wybrać najlepszą pracę. Podstawowe wytyczne dla kryteriów sądu przedstawiały się na-

²¹ E. M. S. (1956: 6-7).

²² Archiwum SARP (1956a: s. nlb; 1956b: s. nlb). „Protokół z I-go posiedzenia Sądu Konkursowego SARP nr 218 w dniu 31.VIII.1956”.

²⁰ Archiwum SARP (1956a: s. nlb; 1956b: s. nlb).

Il. 5. Międzynarodowy zamknięty konkurs na projekt Centrum Berlina (stolicy NRD), autorzy pracy: Zygmunt Stępiński, Stanisław Jankowski, Kazimierz Marczewski, Stefan Putowski, Stanisław Rychłowski; nagroda wyróżnienie; fotografia ze zbiorów Michała Jankowskiego

stępująco: uzyskanie w pełni walorów sytuacyjno-przestrzennych, wypełnienie warunków programowych w prawidłowym układzie funkcjonalnym, uzyskanie celowych konstrukcyjnie i ekonomicznie wyników oraz uzyskanie odpowiedzi na zadany temat pod względem architektoniczno-plastycznym.

Sąd konkursowy przyznał następujące nagrody: nagrodę pierwszą otrzymał zespół następujących autorów – Zofia i Tadeusz Janowscy, Witold Korński (SARP Kraków), współpraca w zakresie konstrukcji – Tadeusz Bocheński (Kraków). Nagrodę drugą otrzymał zespół w składzie Kazimierz Górski i Zbigniew Parandowski (SARP Warszawa). Nagrodę trzecią uzyskała praca oznaczona nr 14, którą reprezentował zespół w składzie Stanisław Jankowski, Kazimierz Marczewski oraz Zygmunt Stępiński (SARP Warszawa).

Interesujący nas zespół, który otrzymał trzecią nagrodę, przez Sąd Konkursowy został scharakteryzowany w następujący sposób: „Przy realności kompozycji, projekt charakteryzuje się dużą swobodą myślenia plastycznego, wykorzystuje warunki naturalne i daje interesujące zharmonizowanie skarpy z pionowym akcentem, jakkolwiek stanowiącym w tym układzie merytorycznie drugorzędny element”²³

²³ Archiwum SARP (1956a: s. nlb; 1956b: s. nlb): „Protokół z I-go posiedzenia Sądu Konkursowego SARP nr 218 w dniu 31.VIII.1956”.

Sędzia Referent scharakteryzował pracę konkursową nr 14 następującymi słowami: „ilość pomieszczeń zgodna z programem. 2. Warunki techniczne: widoczność nieba zachowana; niskie posadowienie kopuł powoduje konieczność usunięcia szeregu drzew; akcenty plastyczne opracowane. Zabudowa obejmuje dużą powierzchnię”²⁴

Niestety nie udało się znaleźć materiałów do czwartego konkursu, który chciałam zaprezentować: Międzynarodowego zamkniętego konkursu na projekt Centrum Berlina (stolicy NRD, il. 5)²⁵.

Przedstawione w artykule trzy konkursy architektoniczno-urbanistyczne, które odbyły się w latach 1947–1956, świadczą o ogromie zainteresowania tą tematyką zarówno ze strony projektantów – architektów i urbanistów, jak i opinii publicznej w postaci osób wykwalifikowanych lub też nie w dziedzinie planów i projektów urbanistycznych.

Architektura i urbanistyka w konkursowych pracach zespołowych, w których tworzył Zygmunt Stępiński, zawsze wyznaczała sobie ambitny cel: wykreowania częściowo nowego stylu architektonicznego, który miał nawiązywać do stylów histo-

²⁴ Archiwum SARP (1956b: s. nlb): „Referat Sędziego Referenta”.

²⁵ Międzynarodowy zamknięty konkurs na projekt Centrum Berlina (stolicy NRD), Zygmunt Stępiński wspólnie z arch. arch. Stanisławem Jankowskim, Kazimierzem Marczewskim, Stefanem Putowskim oraz Stanisławem Rychłowskim. Za projekt zespół polski otrzymał wyróżnienie.

rycznych, tradycji i historii miejsca. Przedstawieni powyżej architekci i urbaniści śmiało sięgali do narodowej spuścizny architektonicznej, czerpali z niej w miarę możliwości. Projektowana zabudowa znakomicie obrazowała różnorodność form historycznych, jakimi posługiwali się architekci biorący udział w wyżej omówionych konkursach tworzonych zespołowo. Często wprowadzano dominanty architektoniczne, w postaci wieży, czy też wieży zegarowej, co miało być nawiązaniem do tradycji ratuszy miejskich oraz przywoływać klimat typowy dla rynku polskich miasteczek. Sprytnie włączano również różnego rodzaju attyki, gzymsy, boniowanie. Przy niektórych realizacjach do współpracy z architekturą angażowano inne dziedziny sztuki: malarstwo, rzeźbę, małą architekturę oraz metaloplastykę. W planach konkursowych architekci często projektowali również elementy funkcjonalne oraz generowali zagospodarowanie przestrzenne wokół budynku.

Źródła archiwalne

- AAN 1951 = Archiwum Akt Nowych (AAN), Warszawa, Komisarz Rządu do Spraw Wystaw i Targów, sygn. 37, „Wszeczziwzkwowa Wystawa Rolnicza w Moskwie. Plany techniczne, fotografie, notatki”, 1951, s. nlb.
- AAN 1951a = AAN, Warszawa, Komisarz Rządu do Spraw Wystaw i Targów, sygn. 44, „Wszeczziwzkwowa Wystawa Rolnicza w Moskwie. Projekt architektoniczny podstawy pawilonu wystawowego PP w Moskwie”, 1951, s. nlb.
- AAN 1956-1961 = AAN, Warszawa, Naczelna Rada Odbudowy Warszawy w Warszawie, Biuro, sygn. 347, „Budowa Planetarium Astronomicznego na terenie Centralnego Parku Kultury w Warszawie. Wnioski finansowe, (plan rzeczowo-finansowy, korespondencja)”, 1956-1961, s. nlb.
- Archiwum SARP 1947 = Archiwum Stowarzyszenia Architektów Polskich (Archiwum SARP), Warszawa, Konkurs SARP 150, sygn. 3/4981, „Konkurs zamknięty na Projekt szkicowy na Gmach Komitetu Centralnego Polskiej Partii Robotniczej (KC PPR)”, 1947, s. nlb.
- Archiwum SARP 1956 = Archiwum SARP, Warszawa, „Dane o konkursach od 1956”, sygn. Brak, s. nlb.
- Archiwum SARP 1956a = Archiwum SARP, Warszawa, Konkurs SARP 218, sygn. 2/179, „Konkurs powszechny SARP Nr 218 na projekt Ludowego Obserwatorium Astronomicznego i Planetarium im. M. Kopernika w Warszawie”, 1956: s. nlb.
- Archiwum SARP 1956b = Archiwum SARP, Warszawa, Konkurs SARP 218, sygn. 3/5021, „Konkurs powszechny SARP Nr 218 na projekt Ludowego Obserwatorium Astronomicznego i Planetarium im. M. Kopernika w Warszawie”, 1956: s. nlb.

Bibliografia

- Dlaczego 1949 = „Dlaczego ta a nie inna koncepcja budowy Domu PZPR. „Express” zwiedza teren robót”, *Express Wieczorny*, 40 (1949): 3.
- Dobrowolski 1948 = Dobrowolski, St. R.: „Budujemy Wspólny Dom”, *Robotnik*, 119 (1948): 1.
- E. M. S. 1956 = E. M. S.: „Będziemy mieli planetarium”, *Stolica*, 40 (1956): 6-7.
- Garliński 1953 = Garliński, Bohdan: *Architektura polska 1950-1951*, Warszawa 1953.
- Goldzamt 1956 = Goldzamt, Edmund: *Architektura zespołów śródmiejskich i problemy dziedzictwa*, Warszawa 1956.
- Hryniewiecki 1947 = Hryniewiecki, Jerzy: „O nowy wyraz architektury polskiej. Konkurs na gmach KC PPR”, *Stolica*, 32 (1947): 4-5.
- Konkurs 1948 = „Konkurs nr 150 na projekt szkicowy gmachu Komitetu Centralnego PPR”, *Architektura*, 1 (1948): 8-19.
- Kotarbiński 1951 = „Dyskusja na temat Pawilonu Polskiego na Wystawie Rolniczej w Moskwie”, dyskusję opracował Adam Kotarbiński, *Architektura*, 7 (1951): 239-245.
- Leśniakowska 2003 = Leśniakowska, Marta: *Architektura w Warszawie 1945-1965*, Warszawa 2003.
- Pierwsza 1953 = *Pierwsza Powszechna Wystawa Architektury Polski Ludowej. Marzec-Kwiecień 1953*, katalog wystawy, B. Garliński (red.), Warszawa 1953.
- Skalimowski 2010 = Skalimowski, Andrzej: *Dom Partii. Historia gmachu KC PZPR w Warszawie*, Warszawa 2010.
- Spychalski 1948 = Spychalski, Marian: „Gmach Ogólnego Domu – pierwszoplanowym obiektem panoramy nowej Warszawy”, *Głos Ludu*, 153 (1948): 3.
- Spychalski 1979 = Spychalski, Marian: „Z lat odbudowy: Dom Partii, metamorfozy centrum” [w:] *Warszawa Stolica Polski Ludowej*, z. 4, *Studia Warszawskie*, tom XXV, Warszawa 1979: 141–157.
- Sześćioletni 1951 = *Sześćioletni Plan odbudowy Warszawy*, Bolesław Bierut (wstęp), Warszawa 1951.
- Włodarczyk 1991 = Włodarczyk, Wojciech: *Socrealizm. Sztuka polska w latach 1950–1954*, Kraków 1991.

Katarzyna Rogalska

Zygmunt Stępiński's architectural and urban competition projects in the years 1947–1956. Moscow – Berlin – Warsaw

The article concerns the work of a prominent architect from Warsaw – Zygmunt Stępiński (1908–1982), one of the most important Polish engineers of the 20th century. The paper features four architectural and urban competition projects, from the years 1947–1956, of which Z. Stępiński was the chief designer or co-designer: The closed competition for the Polish pavilion project at the All-Union Agricultural Exhibition in Moscow (Zygmunt Stępiński, Kazimierz Marczewski and associates Grzegorz Chruścielewski, Zbigniew Kłopotowski, Wojciech Kubicki, Andrzej Milewski, 1951), Contest No. 150 of The Association of Polish Architects: the closed competition for the sketch project of the central committee of the Polish Workers' Party in Warsaw edifice (Zygmunt Stępiński, Mieczysław Kuźma and Marian Sulikowski, 1947), Contest No. 218 of The Association of Polish Architects: the open competition for the project of Nicolaus Copernicus people's astronomical observatory and planetarium in Warsaw (Stanisław Jankowski, Kazimierz Marczewski, Zygmunt Stępiński, 1956), the international closed competition for the Centre of Berlin project (the capital of the German Democratic Republic; Stanisław Jankowski, Kazimierz Marczewski, Stefan Putowski, Stanisław Rychłowski, Zygmunt Stępiński).

Most of the projects remained only on paper and have never been carried out, therefore getting to know them becomes even more interesting. In Stępiński's projects, strong attachment to tradition, drawing from historical styles as well as references to the Renaissance or Baroque can be discerned. Stępiński was able to expertly correlate modern architecture with historical styles and details. Even during the reign of socialist realism doctrine in Poland, this architect was able to skillfully make the best of valid canons and present his characteristic style.